

Een onverwacht geschenk: een zeldzame ikat uit Niki-Niki, Centraal Timor

**Toen ik deze prachtige ikat in 1969
voor de eerste keer zag, zei ik
tegen mijn gastvrouw en gastheer dat
het mogen zien van deze doek alleen al
mijn bezoek aan Niki-Niki de moeite
waard maakte.**

Op mijn tocht van zes maanden langs de eilanden van Nusa Tenggara (de Kleine Soenda eilanden) van Bali naar Timor en terug, was ik geboeid geraakt door de zeer gevarieerde textieltradities van deze eilanden. In die dagen droegen de meeste mensen nog geregeld hun lokaal gemaakte kleding.

De Nope-familie

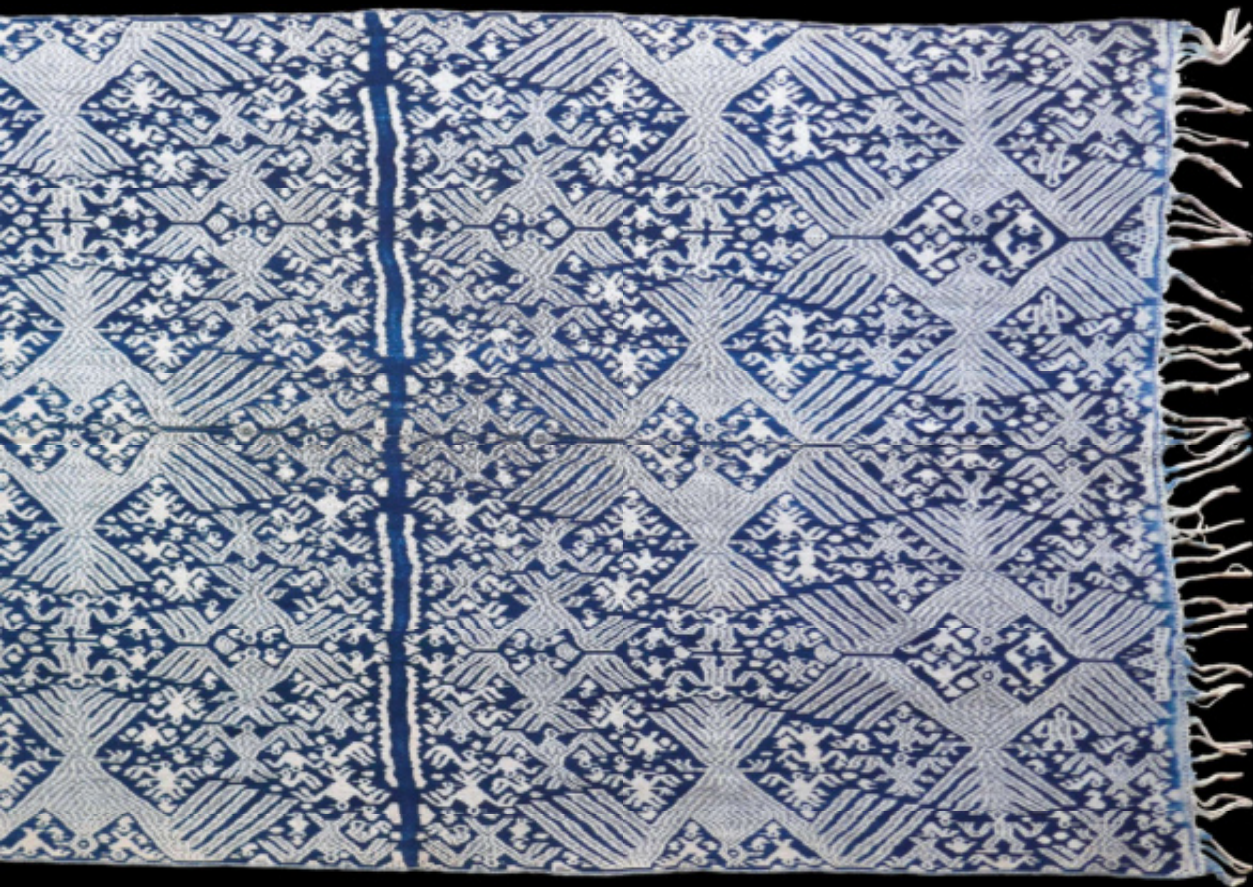
Op Timor aangekomen, was ik op een vrachtwagen met marktkoopwaar op weg naar Niki-Niki gegaan. Spoedig na aankomst bracht ik een bezoek aan de *sonaf*, het 'paleis' of de residentie van de leidende, adellijke familie,

gelegen in een uithoek van de stad.

Er was mij verteld dat de familie daar, de Nope-familie, afstammelingen waren van de koninklijke familie van Amanuban. Niki-Niki was de oude hoofdstad van Amanuban, één van de vele rijkjes in Timor, dat nog steeds sociale en culturele betekenis heeft. Ik bezocht de Nope-familie met het verzoek culturele voorwerpen te mogen zien en te fotograferen (ik werkte toen als journalist). De zoon van de familie, die juist was thuisgekomen van de middelbare school in Kupang, bood aan om te helpen en ik sprak af dat ik terug zou komen.

De volgende morgen werd mij een aantal mooie doeken en sirihdoosjes getoond, waarschijnlijk slechts een fractie van wat de familie bezat. Ik was erg onder de indruk van een bijzondere doek die gewoven was van met de hand gesponnen ka-

toen, en waarbij het patroon was aangebracht door middel van de ikat techniek, in dit geval schering-ikat (voor de uitleg van deze techniek zie pag. 24). Het krachtige patroon verbeeldt vogels met wijd gespreide vleugels, uitgevoerd in wit tegen een donkerblauwe indigo achtergrond. Het was op dat moment dat ik de opmerking maakte dat alleen al hierdoor mijn bezoek aan Niki-Niki de moeite waard was. Misschien vanwege deze opmerking, in een opwelling gemaakt, liet de moeder van de jongen – ik heb haar zelf niet gezien, want ze bleef op de achtergrond – weten dat ze de doek aan mij cadeau wens-

te te geven. Een onverwacht geschenk dat ik sindsdien altijd heb gekoesterd.

Een mau fut luman

Volgens de informatie van mijn gastheer is de doek een *man fut luman* in Uab meto of Dawan, de lokale taal van de Atoin Meto (of Atoni), de grootste etnische groep op Timor. Deze groep telt nu (2020) ongeveer 850.000 zielen.

Mau is de doek voor een man, vaak in het Indonesisch *selimut* (deken) genoemd, een kledingstuk voor meervoudig gebruik. Het kledingstuk van een vrouw wordt *tais* genoemd. *Fut* (of *futus*)

betekent ikat. Luman verwijst naar een doek waarvan het patroon volledig met behulp van de ikat techniek is aangebracht. Het bijzondere van deze doek is dat het niet de effen gekleurde banen heeft, die dergelijke doeken meestal hebben. Het is dus een doek met alleen ikat motieven.

De motieven

Het hoofdmotief heeft de naam *teme*, wat 'havik' betekent en het wordt afgebeeld als een havik met gespreide vleugels als in de vlucht. De doek bestaat uit twee delen die langs de lange zijden bijna onzichtbaar aan elkaar genaaid zijn. Daarmee ont-

Een onverwacht geschenk: het ikat mannenkleed met havik-patroon afkomstig van de Nope familie, Niki-Niki. Afmetingen: 101/103 x 179/188 cm (211/219 met franje).

staat een volledige afbeelding, die samengesteld is uit twee helften in spiegelbeeld, met een tegengesteld paar vogels in het midden van elke helft.

Steeds kleiner wordende versies van deze haviken vullen samen met veel kleinere 'kippen' (*manni*) en kleine mensfiguren (*atoni*) de ruimtes tussen de grote vleugels. De kleine ruimtes binnen de vogels geven de indruk van veren. De menselijke figuren verschijnen in drie gestalten, waarvan er één op schouderhoogte vogels in de handen houdt. Dit is werkelijk een ikat weefsel op zijn mooist. De betekenis of symboliek van vogels in

de Amanuban cultuur, met inbegrip van textiel, dient nog uitgebreider bestudeerd te worden (zie Hout 1999: 29-32 voor een korte bespreking), hoewel de technische aspecten van de Atoin Meto textielproductie al wel diepgaand onderzocht zijn (Jardner 1995). Veel verschillende vogels worden genoemd in rituele contexten, vooral rituelen bij overlijden, en worden gebruikt als motief op textiel, lepels en andere rituele voorwerpen.

Havik-motief

Een havik is een vogel die hoog in de lucht vliegt en is daarom een passend symbool van de bovenwereld en de communicatie tussen de bovenwereld en de aarde. Dit wordt ook zo verteld in een mythe over het ontstaan van het leven uit de naburige streek Miomafo.

Maar het havik motief is waarschijnlijk nog belangrijker als symbool dat macht en gezag uitdrukt. Zoals in heel Timor gebruikelijk zijn bepaalde motieven op de kleding voorbehouden aan de leden van adellijke geslachten (Hamilton 2014: 47-60). Dit geldt ook voor de 'puur ikat' doeken (*fat luman*). In de woorden van een jonge Atoin Meto edelman, James Izace Key Kase, is "de havik het symbool van de kracht van een adellijk persoon, en geeft het uitdrukking aan het gezag over een bepaald gebied en heeft het een aura van mannelijkheid. Binnen het koninkrijk van Amanuban is de havik volgens de traditie verbonden met de clans Nitbani en Nope. Het havik motief ontstond bij het geslacht Nitbani in Peni Noemoni en werd later overgedragen aan en gebruikt door de aristocratie van het geslacht Nope als heerser van Amanuban (de raja Nope nam een dochter van het geslacht Nitbani tot vrouw).

De motieven van de kleine vogeltjes en de kippen rond de haviken worden *kolo manu* genoemd, ze zijn het symbool van het gewone volk. De havik die aan de kolo manu beschutting biedt is een symbool van de gemeenschap die beschermd wordt door de aristocratie als heerser over de streek" (persoonlijke mededeling - met dank aan Dr. Georges Breguet).

Een zeldzame doek

Uit een overzicht van doeken afkomstig uit Centraal Timor zoals weergegeven in de literatuur, blijkt dat het havik motief niet algemeen gangbaar is. Van de voorbeelden van het motief beschreven als een (vliegende) vogel met uitgestrekte vleugels - en nooit herkend als een havik - komt er één voor in het Nationaal Museum van Wereldculturen (TM-1964-45, verworven in 1950). Dit is een schouderdoek met opzij smalle effen banen en is afkomstig uit Amanuban. Een andere doek bevindt zich in de Pusaka collectie (PC 258, Hoopen 2019:175) en komt uit "Amanuban, meest waarschijnlijk Niki-Niki". De ikat patronen op deze twee doeken zijn al-

leen met indigo geverfd. Een derde doek, met ikat-patronen in meer kleuren (Yeager & Jacobson 2002: 272, pl.85) komt ook uit Amanuban. Weefsels die gedecoreerd zijn met de schering-ikat techniek worden in de meeste delen van Timor gevonden, maar meestal bevinden zich naast het ikat patroon ook effen gekleurde banen. Traditionele 'puur ikat' weefsels alleen geverfd met indigo zijn zeldzaam en er wordt van gezegd dat ze uit het Niki-Niki-gebied van Amanuban komen of uit Miomafo. Misschien het meest bekend is een prachtige doek die versierd is met ingewikkelde in elkaar grijpende mensfiguren vergezeld van vogels, aanwezig in het Nationaal

Links: De kleine mensfiguren met vogels in omhooggerichte handen. Detail van het doek van pagina 20/21.

Boven: Een kleed uit Amanuban versierd met een 'havik in vlucht' ikat figuur. Deze doek heeft aan weerszijde van het havik-patroon smalle, gekleurde banen

Collectie NMvW, Coll.Nr. TM-1964-45, 192 x 70 cm, aankoop 1950.

Rechtsonder: Een vrouw, zittend in de ingang van haar huis, brengt de bindingen aan op de bundels met scheringdraden voorafgaand aan het verfproces. Niki-Niki.

Museum van Wereldculturen (TM-2071-14, aankoop 1951; afgebeeld in Gittinger 1979: 76, Hout 1999: 22). De herkomst ervan is Niki-Niki. Een aantal andere 'puur ikat' weefsels zijn aanwezig in dezelfde collectie en in de Pusaka Collectie van Peter ten Hoopen, online gepubliceerd en in zijn recente Timor tentoonstellingscatalogus (Hoopen 2019: 146, 159). Sommige zijn geïdentificeerd als afkomstig uit Amanuban, in sommige gevallen uit specifieke dorpen, inclusief Niki-Niki. Dat Niki-Niki een centrum was van de productie van ikat weefsels die uitsluitend gekleurd zijn met indigo is goed gedocumenteerd (Jardner 1995). De schitterende doek die in dit artikel besproken is, lijkt

uniek te zijn, en het motief is zeldzaam in Atoin Meto weefsels. De zekerheid rond de herkomst, niet alleen specifiek uit de plaats Niki-Niki, maar ook specifiek van de adellijke familie Nope, geeft aan deze ikat extra betekenis. Vaststaand gedateerd van vóór 1969, hoewel in alle waarschijnlijkheid enkele tientallen jaren ouder (1900-1950?), neemt het een plaats in onder de allermooiste van de 'puur ikat' doeken van Timor.
stuart-fox@planet.nl

* David J. Stuart-Fox is een Australische antropoloog die als journalist in Vietnam, Japan en Indonesië heeft gewerkt. Van 1991 tot 2013 was hij bibliothecaris in Museum Volkenkunde in Leiden.

Literatuur

- Gittinger, M.** (1979). *Splendid symbols: textiles and tradition in Indonesia*. Washington DC: Textile Museum.
- Hamilton, R.W. & Barrkman, J.** (eds.) (2014). *Textiles of Timor: islands in the woven sea*. Los Angeles: Fowler Museum at UCLA.
- Hoopen, P. ten** (coörd.) (2019). *Timor totems e traços = totems and tokens*. Lisboa: Fundação Oriente.
- Hout, I. van** (1999). *Indonesian weaving between heaven and earth: religious implications of bird motifs on textiles*. Amsterdam: Royal Tropical Institute.
- Jardner, H. & Herbert W.** (1995). *Eingefangene Fäden: Textile Verzierungs-techniken in West-Timor, Indonesien*. Hamburg: Abera Verlag.
- Yeager, R.M. & Jacobson, M.I.** (2002). *Textiles of Western Timor: regional variations in historical perspectives*. Bangkok: White Lotus.
- Internet**
- Pusaka collection.** (2020) <https://ikat.us/index.php>